

A man and a woman are participating in a rope course activity. The man, on the left, is wearing a blue t-shirt and has a beard. The woman, on the right, is wearing a purple t-shirt and has blonde hair. They are both looking towards the camera. The background is a clear blue sky. The ropes of the course are visible, forming a grid pattern.

Når jeg
lukker
øjnene

UNDERSVINGSMATERIALE

Gazart

Kære lærere,

Gazart har fornøjelsen af snart at kunne præsentere forestillingen **Når jeg lukker øjnene** for elever på mellemtrinnet.

Vi har begravet farfar. Men det var kun hans krop vi begravede. Farfar er stadig lyden af kontrabas, store ru hænder, kogt torsk med senepssovs og duften af hav. Når jeg lukker øjnene, og det bliver mørkt, er farfar her stadig.

Drengen Carl har lige været til sin farfars begravelse. Carl er i sorg, og det er svært at tale om det. Ordene rækker ikke. I mødet med alt det svære, dukker en pige op. Nærmest ud af det blå. Sammen udforsker de to sorgen og dens mange nuancer, både lyse og mørke. De oplever, hvordan de kan være fælles om at have mistet.

Når jeg lukker øjnene er en fysisk og visuel forestilling der tackler svære emner som eksistens, død og virkelighed. Emner der ofte unddrager sig sproget.

Forestillingen har premiere d. 26. november hos Åben Dans i Roskilde, og spiller på Zangenbergs Teater i København fra d. 23.-30. marts, 2019.

I forbindelse med forestillingen tilbyder vi dette undervisningsmateriale, der både kan fungere som forberedelse til at se forestillingen og til efterfølgende refleksion. Materialet henvender sig til fagene dansk og kristendom, ligesom det kan anvendes i billedkunst, til almen sproglig udvikling eller sundhed og trivsel.

For mere information se www.gazart.dk (undervisningsmateriale kan downloades fra d. 20. september, 2018).

Billetter kan bestilles på: <https://www.teaterbilletter.dk/forestillinger/naar-jeg-lukker-oejnene/>

Vi glæder os til at se jer i teatret.

Med venlig hilsen **Gazart**

Koreografi: Tali Rázga

Dansere: Søren Linding Urup, Fie Dam Mygind

Komponist og live musiker: Hans Find Møller

Tekst: Jesper Bræstrup Karlsen

Kostumer og scenografi: Nadia Nabil

PR fotos og trailer: Søren Meisner

PR og markedsføring: Betina Rex

Producent: Carlos Calvo

Forestillingen er skabt med støtte fra:

Statens kunsthøjesteråd – Projektstøtteudvalget for Scenekunst, A.P. Møller Fonden, Oticon Fonden, Dansk skuespillerforbund, Augustinus Fonden, BUPL, Spar Nord fonden.

Introduktion til undervisningsmaterialet

”Når jeg lukker øjnene” er en forestilling om sorg. Alle mennesker, også børn, oplever både små og store tab i livet. Spørger man folk som har oplevet sorg, eller som beskæftiger sig med sorg som en del af deres arbejde, fortæller de stort set alle, at ensomhed og følelsen af at være anderledes fylder rigtig meget. Sorg er en følelse vi alle med tiden vil møde, og materialet tager udgangspunkt i den tanke at sorg er en del af livet som vi kan blive bedre til at tale om.

Vi vil gerne understrege, at dette materiale ikke er et redskab til sorgbearbejdelse. Det lægger op til nogle almene samtaler om sorg, hvilken plads og hvilket udtryk den har i vores samfund og kultur. Vi har forsøgt at lave et materiale, som giver perspektiv på oplevelsen af forestillingen, men som samtidig har relevans udover denne enkelte oplevelse. Materialet er inddelt i følgende fem kapitler:

1. Hvad er sorg?

Hvordan føles den, hvor sidder den i kroppen, hvilke ord kan beskrive den, hvordan taler vi om den?

2. Sorg gennem tiden:

Hvordan har det været før i tiden? Hvordan var det i oldeforældrenes tid når man mistede nogen?

3. Sorgens steder og udtryk

Eksempler på forskellige religioners begravelsesritualer, og korte fortællinger om forskellige kulturers udtryk for sorg

4. Når jeg lukker øjnene.

Undersøgelse og analyse af forestillingen. Tematisk og formmæssigt

5. Kan kunst bruges når man sørger?

Eksempler på kunst der beskæftiger sig med sorg og tab.

Kapitlerne udgør tilsammen forskellige tilgange til det at tale om sorg. Fordi det er svært at tale om sorg uden også at tale om døden, har vi valgt at lade kapital 2 og 3 handle om forskellige kulturers og forskellige tiders tilgang til død og sorg. Der er små oplæg til at have samtaler om store emner som tro og efterliv, men også mulighed for at vælge en helt anden tilgang til at arbejde med emnet.

De andre kapitler undersøger i højere grad sprog og udtryk, og hvordan kunst kan bruges til at udtrykke, omsætte og bearbejde forskellige temaer og følelser. For at komme omkring det at tale om sorg som noget alment, er materialet også rundt om det at tale om følelser generelt. Det er ud fra den tanke, at det kan være en fin indgang til at arbejde med sprog og udtryk for sorg, at der også arbejdes med sprog og udtryk for andre følelser. Materialet er struktureret således at det veksler mellem introduktion og information, oplæg til samtaler og skriftlige eller visuelle opgaver. Materialet er formuleret direkte til eleverne, på den måde at noget kan læses op og andet kan læses af dem selv, alt efter sværhedsgrad.

Tanken er at I selv vil plukke det I finder relevant og bruge det i den rækkefølge det måtte passe jer. Vi håber at I får glæde af vores materiale og glæder os til at se jer i teatret.

Fag og læringsmål

Materialet er oplagt til dansk og Kristendom, og understøtter læringsmål for mellemtrinnet på følgende måder:

Dansk (Fremstilling):

Materialet forholder sig til sorg som en alment menneskelig følelse, og præsenterer gennem forskellige perspektiver mulighed for at inddrage elevernes egne refleksioner og analyser. Der indgår både tekst og billeder som udgangspunkt for undersøgelser, ligesom materialet giver bud på måder at arbejde med selve oplevelsen af forestillingens æstetiske form og udtryk.

Dansk (Fortolkning): Materialet indeholder en række skriftlige og visuelle opgaver, hvor eleven skal arbejde med og udtrykke egne fortolkninger.

Kristendom: Materialet præsenterer begravelsesritualer fra forskellige kulturer, og lægger op til samtaler om religion, tro, livsanskuelse og det at være menneske.

Materialet kan indgå i **billedkunst** fordi det inddrager billeder der forholder sig til temaet sorg, og præsenterer idéer til visuelle opgaver. Desuden er der et overlap mellem analyse af billeder og analyse af en forestilling der trækker på et visuelt udtryk.

Endeligt kan materialet også rettes mod **Sproglig udvikling**, da det præsenterer opgaver som udfordrer den enkelte elevs undersøgelse og udvikling af eget sproglige udtryk.

Ligesom det også kan indgå i sammenhæng med **Sundhed og trivsel** med oplæg til samtaler om følelser og hvordan disse udtrykkes.

Hvad er sorg?

Forslag til indledende øvelse.

Denne øvelse er lånt af præst Maria Baastrup Jørgensen, der bruger den i sit arbejde med børn og unge.

Den kan være med til at give eleverne en meget konkret oplevelse af, at tab er noget alle kender til. Selvom graden af tab kan være meget forskellig har vi alle en iboende forståelse af sorg og tab som en følelse, hvad enten den er lille eller stor.

Bed eleverne om at rejse sig op. Hver gang nogen kan svare ja, skal de sætte sig ned.

Spørgsmål 1: Hvor mange har prøvet at flytte og miste sit gamle hjem, eller skole?

Spørgsmål 2: Hvor mange har forældre som er blevet skilt?

Spørgsmål 3: Hvor mange har oplevet at miste et kæledyr?

Spørgsmål 4: Hvor mange har mistet en bedsteforælder?

Spørgsmål 5: Har nogen oplevet et tab som ikke er blevet nævnt?

Alle mennesker oplever sorg i livet. Vi mærker sorg når vi oplever tab. Sorg er forbundet med at miste, og derfor forbinder vi også følelsen af sorg med det at nogen dør. Men tab kan også være andet end dødsfald. Vi kan miste uden at nogen dør. f.eks. hvis vores forældre bliver skilt, hvis et venskab går i stykker, eller hvis man har spillet fodbold eller danset i rigtig mange år, og så pludselig ikke kan mere på grund af en skade.

Sorg er en følelse der har mange størrelser og mange udtryk. Den kan være stor og voldsom. Man kan blive trist og vred, men den kan også være stille og knugende så man bare går ind i sig selv og ikke kan holde ud at være sammen med andre.

Man siger om sorg, at det er en meget stærk følelse, som er dybere og varer længere en andre følelser.

Det er en følelse som kan være sammensat af mange følelser, for eksempel savn, vrede, tristhed

Hvad enten det er en lille eller stor sorg, så handler det om tabet af noget eller nogen man holder af.

Det er svært at tale om sorg uden at tale om døden. Og den er rigtig svær at tale om. At miste et menneske man er tæt på hører til livets største sorger. Når nogen tæt på os dør sørger vi.

Sprog for sorg

Den sorg beskriver nogen som "kærlighed der er blevet hjemløs".

Det lyder klogt og smukt, men hvad betyder det egentlig?

Samtale

Hvad vil det sige at kærlighed ikke har noget sted at gå hen?

Man siger også at sorgen er tung, men den er lettere at bære i fællesskab.

Hvad synes I det betyder? Hvordan bærer man sådan noget som sorg i fællesskab?

Mange mennesker som har oplevet sorg fortæller at det kan være svært at tale om. "Sproget rækker ikke" siger man. "Jeg kan ikke finde ord". Man føler en hel masse, men det er nærmest umuligt at forklare til en anden.

Samtale

Kender I det?

Prøv at tænke på en følelse I har haft som det er svært at finde ord for.

Vi får tit at vide at vi skal tale om det vi føler, men hvordan taler vi om det?

De fleste af os har nok mærket, hvor svært det kan være at forklare en følelse til andre. Ofte må vi tage en masse forskellige ord og billeder i brug, hvis vi virkelig skal forklare hvordan vi har det. Eller vi sammensætter flere følelser for at beskrive hvordan vi har det. "Jeg er vred og ked af det, og jeg føler mig trist og alene". Og tit føler vi heller ikke kun én ting, men snarere flere på én gang.

Det ord vi bruger til at tale om følelser handler tit om noget der sker i kroppen. "Jeg føler mig tom inden i" eller "jeg er helt tung" eller "det er som om tristheden er flyttet ind i min krop".

Her er flere eksempler på måder at tale om kroppen når vi taler om følelser.

"Jeg har en knude i maven"

"Det bobler indeni"

"Det er som om blodet bruser vildt i mine årer"

"Jeg bliver blød i knæene"

Samtale

Kender I de udtryk? Hvilke følelser tror I at de beskriver? Kender I nogle andre udtryk som beskriver følelser ved også at sige noget om kroppen? Kan man sige, at når vi øver os i at tale om noget, så forstår vi det måske også på nye måder?

Skriftlig opgave

Prøv hver især at vælge et par forskellige følelser f.eks. tristhed og vrede, eller glæde og nysgerrighed. Hvad som helst I har lyst til. Se om I kan beskrive hvor de forskellige følelser kan mærkes i kroppen.

I kan også forsøge at opfinde jeres egne sproglige udtryk for følelser.

Hvad er en metafor?

En metafor er et ordbillede. Vi kan bruge metaforer når vi mangler ord for noget, og derfor må finde på sprog billeder for at forklare os. Man kan sige at det er en slags sammenligning bare uden at bruge "som" eller "ligesom". En metafor kan give os nye oplevelser af noget vi allerede kender.

Sorg gennem tiden

Når vi taler om følelser, som findes i alle mennesker kalder vi det for universelle følelser. Det er følelser som vrede og glæde og angst og selvfølgelig også sorg. Når noget vedkommer alle mennesker kalder vi det for noget alment. Sorg er noget alment fordi det hører til det at være menneske.

Men ligesom andre følelser er sorg ikke kun noget der findes *inden* i mennesker. Den kommer også til udtryk *mellem* mennesker, i vores omgivelser og vores kultur. Sorgen har både symboler, udtryk og steder, og de er forskellige fra kultur til kultur. De ændrer sig også gennem tiden. Vores måde at opleve sorg er påvirket af verden omkring os.

Selvom mennesker altid har oplevet sorg har måden, vi har talt om sorg og udtrykt sorg, forandret sig.

Da jeres tipoldefædre eller tipoldemødre var børn, var der selvfølgelig også sorg. Måske var følelsen egentlig meget, som den vi oplever i dag. Men verden så lidt anderledes ud. Børn og voksne talte sammen på andre måder, end I taler med jeres forældre i dag. Skolen var anderledes. Det man syntes var fint og rigtigt dengang, er ikke helt det samme som nu.

Fra gamle dage til nu

Da jeres tiptipoldeforældre var børn var det almindeligt at man viste sorgen udadtil. Det kunne for eksempel være ved at bære sørgebånd, som er en slags sort stykke stof man har rundt om armen. Det var også almindeligt at gå i sort tøj i et år efter at nogen var død. Det hed at "bære sorg" og på den måde kunne alle omkring en se, at man havde mistet en kær.

På et tidspunkt i 1700 tallet var folk så vilde med at vise sorgen frem, at de fandt på mange fantasifulde måder at udsmykke de dødes kister og ligvogne. Til sidst fandt Staten på nogle regler for hvad folk måtte og ikke måtte i forhold til sørgepåkledning og udsmykning. Man syntes simpelthen det gik hen og blev lidt for vildt og ukontrolleret med alle de forskellige og fantasifulde måder folk fandt på at vise sorg til omverdenen.

Hvis man boede på landet, var det meget almindeligt at familierne selv stod for det meste af begravelsen. De vaskede og klædte selv den døde, og lagde liget på strå som det hed. Det vil sige at den døde lå fremme i nogle dage, så venner og bekendte, både børn og voksne kunne komme og tage afsked mens

de drak en kop kaffe. Man åbnede også vinduet for at sjælen kunne slippe ud. Dengang jeres bedsteforældre var på jeres alder var det blevet mere almindeligt at se på sorg som noget privat. Det var ikke noget man skulle tale en hel masse om eller dele med andre. Man skulle være stærk og komme sig over sit tab, og derfor mente man også at det var bedre ikke at spørge for meget, så den sørgende kunne få lidt fred.

I dag mener de fleste nok, at det er bedre at tale om det vi er kede af. Vi skal dele vores sorg med andre, og mindes dem vi har mistet ved at tale om dem. Vi synes det er godt at udtrykke vores følelser. Men vi viser ikke direkte, at vi har mistet nogen ved f.eks. at gå i sort tøj eller tage et sort armbånd på.

En kvinde skrev i en avis, at hun ville ønske sørgebånd stadig var almindeligt, så folk omkring hende kunne se hvor ked af det hun var. Måske er der nogle af de gamle traditioner som kommer igen snart?

Samtale

Hvorfor tror I kvinden gerne vil have at man kan se hun er i sorg?

Har vi brug for noget udadtil der kan vise andre hvordan vi har det?

Hvad kunne det være?

Synes I vi er gode til at tale om følelser i dag?

Hvad vil det sige at udtrykke sig?

At udtrykke noget er at ytre sig. Det kan man gøre på mange måde. Ved at tale, eller skrive, gennem kunst, eller gennem måden man opfører sig på. Et udtryk har et indhold. Noget man gerne vil kommunikere til andre.

Sorgens steder og udtryk

Har sorg et sted? Gør vi noget særligt når vi sørger, og er der en særlig måde vi gør det på?

Samtale

Kan I komme i tanke om steder hvor vi sørger?

Har I selv nogle særlige steder I godt kan lide at være når I er triste eller kede af det?

Når nogen dør

Vi understreger at noget er stort og vigtigt i livet ved at gøre noget bestemt på en bestemt måde, som vi er fælles om og som vi alle forstår betydningen af. Det kalder vi ritualer. En begravelse er et ritual hvor vi tager afsked med et menneske vi har kært. Her er vi sammen om at dele vores tab og vores kærlighed til den døde, og udtrykke vores sorg. Det ritual findes i hele verden i forskellige former.

En kristen begravelse/bisættelse er stadig mest almindelig i Danmark. Den foregår i en kirke eller et kapel, hvor den afdøde ligger i en kiste smykket med blomster. Dem som kommer til begravelsen har ofte blomster med. En præst læser tekster fra biblen og holder en tale om den afdøde. Der synges salmer, og nogle gange spilles musik som de pårørende har valgt, ligesom de også kan vælge selv at sige et par ord. Hvis den døde skal begraves, følger man kisten til gravstedet, hvor de pårørende er med til at sænke kisten i jorden. Her beder præsten en bøn og så udføres jordpåkastelsen. Præsten kaster jord på kisten tre gange og siger ordene: *Af jord er du kommet, til jord skal du blive, af jorden skal du igen opstå.* Til sidst beder man fadervor, præsten lyser velsignelsen som det hedder, og man synger en salme sammen.

Hvad er et ritual?

Ritualer er nogle bestemte handlinger, som er forbundet med vigtige begivenheder i livet som f.eks. fødsel, bryllupper eller begravelser. Ritualer er forskellige alt efter kultur, religion og traditioner. Ritualer giver os en ramme som vi alle forstår, og samler os og hjælper os med at håndtere de store begivenheder i livet, hvad enten de er svære eller fulde af glæde.

Ritualer er også den sang vi synger sammen før en fodboldkamp eller handlinger vi gentager i vores hverdag, som har en bestemt betydning. Folk som har mistet nogen, skaber ofte deres egne små ritualer. F.eks. ved at sætte et lys på graven ved personens fødselsdag.

Hvis den afdøde skal kremeres, foregår jordpåkastelsen inden kisten bæres ud og køres væk i en ligvogn, Urnen nedsættes på gravstedet på et senere tidspunkt. Ofte holdes der gravøl lige efter at man har været i kirke eller kapel. Her samles venner og familie og mindes den afdøde.

Hvis man ikke ønsker en kristen begravelse, og man ikke heller ikke tilhører andre religioner, kan man holde begravelse i et kapel uden en præst. Her vil familie og venner selv stå for det der skal siges, salmerne vil ofte være skiftet ud med andre typer af musik og sang og man bruger ikke tekster fra biblen. Ved sådan en bisættelse bliver den afdøde som regel kremeret.

Den måde vi tager afsked med vores døde fortæller noget om det samfund vi er i. Ligesom begravelsen viser hvad vi tror på, og hvordan vi selv og familien ønsker at blive husket. Her er nogle eksempler på, hvordan begravelser er i andre religioner. I Danmark bliver der også holdt muslimske, jødiske og hinduistiske begravelser

Islam

Den afdøde vaskes af en Imam og svøbes i hvide klædestykker. Man lægger liget på højre side i kisten med ansigtet i retning mod Mekka, og den afdøde begraves på en muslimsk gravplads. Ved mange ceremonier fremsiges Koranens Sura 20, vers 56: "Fra denne jord skabte Vi jer, og til den skal I vende tilbage, og Vi skal frembringe jer af den endnu en gang." Det er ikke almindeligt at folk kommer med blomster til begravelsen, men i tre dage efter begravelsen holder den afdødes familie en sørgeperiode, hvor de bliver hjemme. I disse tre dage kommer venner, familie og bekendte på besøg for at udtrykke deres medfølelse.

Jødedommen

I jødedommen begraver man en afdød så hurtigt som mulig og helst indenfor 48 timer. Liget gøres i stand og svøbes i hvide klæder. Ceremonien afholdes i et kapel og Rabbineren holder gravtale, og citerer fra biblen. Herefter går man sammen til graven, sænker kisten, dækker den til med jord og afslutter med sammen at sige den hebraiske bøn, Kaddish. Afdøde begraves på en jødisk gravplads.

I stedet for blomster lægger man en lille sten på graven. Det udtrykker den tanke at der ikke skal være forskel på rige og fattige. De syv første dage efter begravelsen vælger nogle at "sidde Shiva". Det er en tradition hvor den sørgende familie bliver hjemme i syv dage, i mens venner og bekendte kommer forbi med mad og frugt og deler sorgen med de efterladte.

Hinduisme

Når en troende hinduist dør vasker den nærmeste familie den afdøde og iklæder personen hvidt tøj. Familien står helst selv for ceremonien og den holdes ofte hjemme. Her tænder man lys og synger hymner og fremsiger mantraer for at hjælpe sjælen på vej til næste liv. Som et symbol på at livet er slut, hældes vand over den afdøde, som også får et riskorn i munden for at kunne klare den sidste rejse. Liget kremeres og asken spredes over en hellig flod, allerhelst floden Ganges i Indien.

Det var nogle eksempler på forskellige ritualer, og der findes mange flere. Som I kan se er der faktisk rigtig mange ting vi gør på samme måde verden over. Det handler i hvert fald om det samme: Hvordan sender vi de døde ud af livet, og hvordan viser vi vores sorg. Måden vi omgås døden og de døde, er også ret påvirket af vores forestillinger om hvad der sker efter døden. Nogle tror på et liv efter døden, en slags efterliv eller en himmel. Andre tror at man lever videre som en del af naturen eller at man bliver en del af al den energi som er universet. Der er også kulturer der mener at vi vender tilbage til livet i en ny krop. Det kaldes reinkarnation. Ingen ved hvad der sker når et menneske dør, men vi har altid gjort os forestillinger om et efterliv. En ting der altid har været udbredt, både før i tiden og i mange forskellige lande og kulturer, er at man gerne vil give de døde noget med. Før i tiden var det ofte noget man mente de kunne få brug for i efterlivet, hvor det måske mere i dag er ting der siger noget om den person der er død eller om det forhold man har haft til dem. Hvad enten man lægger farfars yndlingslakrids ned til urnen eller en tegning i kisten.

Samtale

Hvad er fælles for ritualerne?

Hvad er forskelligt?

Kender du nogle andre måder at holde begravelse på?

Har du været til en begravelse?

Hvad tror du på?

Hvad tror du der sker efter døden?

Samtale

Er der andre ritualer I kan komme i tanke om?

Har I selv nogen ritualer i hverdagen I godt kan lide og som betyder noget særligt for jer?

Er det vigtigt at have steder hvor bestemte følelser har en særlig plads? Hvorfor?

Her er nogle andre eksempler på måder hvorpå folk rundt omkring i verden tager afsked og hylder deres døde, mindes dem. Og udtrykker sorg. Eksemplerne er både fra vores tid og fra langt tilbage.

Betaling til dødsriget

I det gamle Grækenland lagde man en mønt i munden på den døde, så denne kunne betale færgemanden Karon for at blive fragtet til dødsriget over floden Styx. Karonsmønter blev de kaldt.

I middelalderen lagde man også småmønter ved siden af de døde. De skulle bruges som betaling i dødsriget. Nogen troede også at det ville forhindre den døde i at blive til et genfærd.

Fra 1500-tallets Frankrig har man fundet mønter med indskriften TRIBUTUM PETRI. Det betyder Peters penge eller penge til Peter, og henviser til Skt. Peter som står ved porten til himmeriget.

Lit de parade

Betyder paradeseng, og er især noget der bruges når meget fine mennesker som konger, paver eller statsoverhoveder dør. Så placeres den døde på et smukt udsmykket leje så alle kan komme og se og tage afsked med den døde. Eller den døde præsenteres i gaderne ved et stort optog.

Grædekoner

Grædekoner er kvinder hvis arbejde det er at synge klagesange og græde højlydt ved begravelser.

Man mener traditionen begyndte i det gamle Israel, men det har været udbredt i store dele af Mellemøsten og kan stadig findes få steder. Grædekonerne klage og sang skal udtrykke fælles sorg. Nogen steder har man også troet at det var med til at holde onde ånder væk.

Dia de Muertos – De dødes dag

I Mexico fejrer man Dia de Muertos – de dødes dag. Det er en festdag for de døde, og traditionen er en blanding af den katolske tradition Allehelgens dag og ritualer helt tilbage fra de gamle aztekere. På Dia de Muertos kommer de dødes sjæle tilbage for at blive fejret og mindet af de levende. Dia de Muertos er en meget stor dag i Mexico med farverige optog, uklædninger musik og fest. Folk besøger deres kæres gravsteder og hylder dem med offergaver, mens de spiser de afdødes livretter og lytter til den musik de holdt af da de var i live. Dia de Muertos er en festlig og farverig fejring af de døde.

Jazz begravelse

I New Orleans i USA har man en begravelsesform, der blander afrikanske, franske og amerikanske traditioner i en såkaldt jazz begravelse. Her begynder begravelsen som et optog hvor kisten bæres mod kirkegården, mens folk spiller jazzmusik i et langsomt sørgeligt tempo. Alle bevæger sig langsomt i takt, og på denne måde viser man sorgen over tabet af den døde. Når kisten er sat i jorden udvikler musikken sig i et højere og mere festligt tempo. Alle danser og man fejrer den dødes liv og familie og venners kærlighed.

Dødsannoncer på gaden

På Balkan er der en tradition for at familie og venner hænger små dødsannoncer ved busstoppesteder, lygtepæle, træer, husmure og butikker rundt i gaderne i det område hvor den afdøde levede. Det er små sedler med fotos af den som er død, og ofte også med en lille beskrivelse af personen. På den måde kan folk på gaden se hvem der er gået bort og læse noget om personen. Og familie og venner kan dele deres tab med omverdenen. Det er noget der foregår på tværs af religioner, og både muslimer, katolikker og ortodokse kristne hænger dødsannoncerne op.

Fotos på gravstenen

På katolske kirkegårde er det almindeligt at familie og venner stiller et foto af den afdøde på graven. Så kan man se hvem det er som er død, og ikke mindst hvordan personen så ud i live. Måske har nogle af jer været på en kirkegård i Danmark, og måske er I stødt på et enkelt foto nu og da. Men det er ikke noget ret mange gør.

Flænge i tøjet

Ved afslutningen på en jødisk begravelse kan det ske, at rabbineren river en lille flænge i tøjet på den nærmeste familie. Det gør man for at vise et den person som har en flænge i tøjet bærer sorg.

Samtale:

Hvordan er de traditioner I lige har hørt om forskellige? Hvad har de tilfælles? Er der noget I synes er meget underligt? Hvorfor? Måske noget I synes lyder som en rigtig god ide? Hvorfor?

Skriftlig/visuel opgave:

Hvis du selv skulle vælge din helt egen måde at sige farvel til en person du holder af, hvordan skulle det så være? Prøv at forestille dig den allerfineste, sjoveste, sørgeligste eller mest festlige handling. Skal der være mad, musik, blomster? Skal det være stille eller larmende? Måske kan du låne fra nogle af de ting I har læst om? Det kan være lige hvad du vil, og du må gerne både skrive og tegne.

Når jeg lukker øjnene – forestillingen

En teater- eller danseforestilling kan, ligesom et maleri eller et stykke musik, opleves og tolkes på mange måder. Dem som har lavet en forestilling vil gerne fortælle os noget. Måske vil de have os til at føle eller tænke noget bestemt. Eller de vil have os til at se ting på andre måder end vi er vant til. Der er sjældent bare én rigtig måde at forstå et stykke kunst på, og den oplevelse du har, er lige så rigtig som din sidemands. Måske har du set forestillingen uden at tænke så meget over hvad den handlede om. Måske sad du bare og oplevede det som skete. Måske kom du i tanke om andre ting, noget du blev mindet om. Noget var underligt, noget var sjovt og noget gav dig måske nogle følelser.

Det kan være svært at sætte ord på oplevelsen, men tit opdager man hvor meget man egentlig har tænkt og følt uden at være bevidst om det når man prøver at sætte ord på.

Måske kan man sammenligne det at sætte ord på kunst med at sætte ord på følelser. Man famler sig lidt frem først. Man er nødt til at bruge sin fantasi og afprøve nye måder at tale på.

Når vi taler sammen kan vi hjælpe hinanden med at finde ordene, men før vi begynder at undersøge forestillingen sammen, og før vi hører fra dem der har lavet den, så lad os lige begynde med at undersøge hvad vi selv har oplevet.

Hvad er et symbol?

Et symbol er noget der står for noget andet. Et symbol kan få dig til at tænke på noget bestemt uden at sige det direkte. F.eks. kan en kuffert være et symbol på at rejse. Et timeglas symbol på tid. En ugle er et symbol på klogskab, og en slange er et symbol på ondskab.

Skriftlig opgave

Prøv at tænke tilbage på forestillingen. Skriv et par ord eller et par sætninger der beskriver din oplevelse? Det må gerne være det første der falder dig ind. Det behøver ikke at være noget der hænger sammen eller forklarer hvad forestillingen handler om.

Byt papir med din side makker. Måske er der noget han eller hun har skrevet som inspirerer dig og får dig til at huske noget mere. Byt papir tilbage igen. Skriv et par ord eller sætninger mere.

Nyt papir. Skriv din egen tolkning. Hvad synes du forestillingen handlede om?

Læg evt. alle jeres papirer ud på gulvet, eller hæng dem op på væggen. Brug lidt tid på at læse hvad hinanden har skrevet.

Samtale

Hvilken slags forestilling har vi set? Hvordan blev ord og bevægelser brugt?

Hvilke slags bevægelser indeholdt forestillingen? Hvad lagde du mærke til ved bevægelserne?

I forestillingen bruges et stykke stof. Hvordan bruges det? Hvad fortæller det?

Var det en forestilling med en historie? Var det en forestilling som prøvede at beskrive nogle følelser?

Hvorfor tror I at dem som har lavet forestillingen har valgt at kalde den "Når jeg lukker øjnene"?

Hvis I skulle give forestillingen en anden titel hvad kunne det så være?

Koreograf Tali Rázga fortæller om forestillingen.

Tali er koreograf og det betyder at hun arbejder med dans og bevægelse. Det kan man gøre på mange måder, og det har I lige set et eksempel på. F.eks. kan man godt arbejde med dans og bevægelse, og samtidig bruge tekst og tale.

I det følgende har vi stillet Tali nogle spørgsmål til forestillingen:

Hvorfor hedder forestillingen "Når jeg lukker øjnene"?

Tali: Jeg synes det er en smuk titel som både betyder at lukke øjnene for at hvile sig, for at sove, for at sove ind eller for at forestille sig noget. Altså ens egen verden, inde bag øjenlågene. Det man ville ønske, det man drømmer eller det man mindes. At lukke øjnene rummer fred. At lukke øjnene adskiller to forskellige verdener. Det der er, og det man forestiller sig. Virvar og ro, lys og mørke, liv og død.

Hvordan beskriver I sorg i forestillingen?

Tali: I forestillingen bruger vi et stort stykke stof, som for os er et billede på sorgen. Stoffet har mange forskellige funktioner igennem forestillingen og vi bruger det både som hav, som båd, som et billede på tyngende sorg, som sjælen. Det giver mening for os at skabe et fysisk konkret billede på sorgen. På den måde kan vi både fortælle om spillernes indre og ydre verden. Vi bruger også sørgelig musik, langsomme bevægelser og tunge kroppe med langsom energi.

Hvorfor lave en forestilling om sorg? Hvad kan vi bruge det til?

Tali siger: Jeg ville gerne lave en forestilling om sorg, fordi jeg gerne vil arbejde med følelser, som jeg synes er svære at beskrive med ord. Jeg oplever ofte at mangle ord eller være utilfreds med dem jeg finder, hvis jeg skal tale med andre om sorg og tab. Ved at sætte bevægelser på sorg, ved at skabe stemninger og følelser, inviterer vi til at vi alle sammen kan have vores personlige oplevelser i teaterrummet, vores egne tolkninger, og sammen sætte ord på det vi oplever. Og øve os i sammen at tale om det som kan være svært.

Samtale

Hvad tænker I om det Tali siger? Er det en god ide at øve sig på at tale om ting som er svære at tale om?

Skriftlig opgave

Her kan I selv prøve at færdiggøre sætningerne:

At være ked af det er.....

At være glad er

At være nysgerrig er

At være vred er....

At sørge er.....

Hvad er fortolkning?

At tolke eller fortolke noget betyder at man opfatter eller forstår f.eks. en tekst, en situation eller en oplevelse på en bestemt måde og at man forklarer eller fremlægger sin opfattelse eller forståelse for andre.

Man kan tale om oversættelser, det vil sige at man f.eks. kan oversætte og udtrykke en bestemt følelse i nogle bevægelser, eller i en tekst. Man kan sige at forestillingen "Når jeg lukker øjnene" er en måde at fortolke og fremlægge en historie eller et tema på. Når du så ser forestillingen så oplever du den på en bestemt måde, du tolker den og det kan du så fremlægge for andre.

Hvad kan kunst?

Vi mennesker bruger rigtig meget tid og mange kræfter på at udtrykke vores tanker og følelser. Vi leger med sproget og finder på måder at få andre til at forstå hvad der foregår i os. Og vi leger også med andre måder at udtrykke tanker og følelser. Vi maler, skriver, danser, synger, og spiller musik. I kunsten kan vi genkende nogle stemninger og følelser, og vi kan opleve ting vi kender på helt nye måder.

Her kan i læse et digt skrevet af den danske digter Henrik Nordbrandt. Det kan være I skal læse det mange gange. Langsomt, med pauser eller hurtigt. Måske er det svært at forstå, måske får det jer til at tænke på noget helt andet. Måske er noget af det smukt, og noget af det er underligt. Måske er der nogle af ordene der pludselig giver mening.

*Når et menneske dør
Bliver dets omgivelser tilbage:
Bjergene i det fjerne
Kvarterets huse
Og vejen som om søndagen
Går over en træbro
Lige inden den fører ud af byen
Og forårssolskinnet
Som lidt ud på eftermiddagen
Når en hylde med bøger
Og tidsskrifter, som uden tvivl
engang var nye.
Det er ikke spor mærkeligt.
Men det har ikke desto mindre
Oftendrigt mig.*

Samtale

Hvad tror I digteren gerne vil sige?

Hvad er det som ikke er spor mærkeligt, men som alligevel undrer ham?

Opgave

I kunne prøve at skrive et digt der begyndte med:

Når jeg savner et menneske.....

Her kan I se nogle billedeksempler fra kunstnere der har lavet værker om sorg, døden eller det at miste.

Left Behind, Jennifer Loeber, 2013

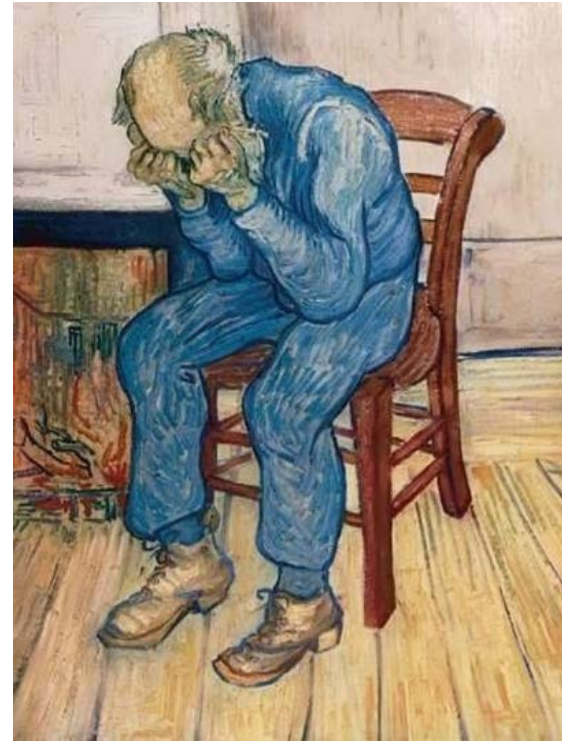
Samtale

Titlen betyder efterladt.

Hvad tror I ringen betyder? Hvad fortæller fotoet?

Info: Fotoet er et af en række fotos som kunstneren tog efter sin mors død. "Jeg havde brug for at dokumentere min mors ting som en måde at holde fast i hende" fortæller hun.

Sorrowing Old Man (At Eternity's Gate), Vincent Van Gogh, 1890

Samtale

Titlen betyder *sørgende ældre man (ved evighedens port)*.

Hvordan fortæller kunstneren om sorg i dette maleri?

Hvorfor tror I billedet også hedder ved evighedens port?

Info: Kunstneren har malet billedet to år før han tog livet af sig selv. Efter sigende handler billedet både om at være fortvivlet over livet, men også trist fordi døden nærmer sig.

Hommage to Andy Warhol, Jean-Michel Basquait

Skabt som et æresminde i forbindelse med kunstneren Andy Warhols død.

Samtale

Hvordan synes I at dette billede handler om døden?

Hvilke symboler bruger maleren?

The People You Love Becomes Ghost Inside of you, Robert Montgomery, 2012

Kunstinstallation lavet af lysrør, som har været sat op forskellige steder udenfor.

Teksten siger: *De mennesker du elsker bliver til spøgelser inde i dig og på denne måde holder du dem i live.*

Samtale

Hvad mon han mener med det?

Hvorfor tror du han har valgt at sætte den op udenfor i stedet for på et galleri eller et museum ligesom man som regel gør med kunst?

Before I Die, Candy Chang, 2011

Visuelle opgaver:

Lav en tegning eller et maleri med titlen "Sorg"

Hvis I skulle lave et æresminde for nogen, hvordan kunne det så se ud?

Skabt som et æresminde i forbindelse med kunstneren Andy Warhols død.

Samtale

Billedet hedder "Før jeg dør..."

Hvad tror I det betyder?

Hvad tror I kunstneren prøver at sige om døden ved at tale om det man skal nå før man dør?

Kan I færdiggøre sætningen: "Før jeg dør...."

Info: Kunstneren udtrykte sin sorg over en ven der døde, ved at skrive på en mur i den by hun var i, Hun skrev "før jeg dør vil jeg.....". Og ikke længe efter begyndte andre at skrive på samme mur og fortælle hvad de gerne ville nå at gøre i livet. Kunstneren har skrevet det samme på mure i over 500 byer spredt over 70 lande.

Her kan man læse mere om forskellige kulturers begravelsesritualer:

<https://www.religion.dk/tv%C3%A6rreligi%C3%B8st/oversigt-forholdet-til-d%C3%B8den-i-fem-religioner>

<https://livogdoed.dk/>

Organisationer der arbejder med børn/unge og sorg:

<https://bornungesorg.dk/>

<https://www.cancer.dk/omsorg/>

<https://www.cancer.dk/hjaelp-viden/raadgivning/tilbud-boern-unge/sorggrupperforbornogunge/>

<https://www.folkekirken.dk/livets-begivenheder/begravelse/sorg-og-tab/boerns-sorg>

Kilder:

<https://www.kristeligt-dagblad.dk/udland/p%C3%A5-balkan-h%C3%A6nger-de-d%C3%B8de-i-gaderne>

<https://jyllands-posten.dk/debat/breve/ECE10424719/et-soergebind-kunne-vise-at-jeg-er-i-sorg/>

<https://www.brainpickings.org/2013/10/25/art-as-therapy-alain-de-botton-john-armstrong/>

<https://skagenskunstmuseer.dk/vaerker/sorg/>

Tak til: Maria Bastrup Jørgensen (hospitalspræst, Rigshospitalet) og Martin Lytje (Kræftens bekæmpelse).